

JOGI FÓRUM PUBLIKÁCIÓ

A feudális viszonyrendszer a 18-19. században és a jobbágyszabadítás eredményei

Szerző:

Heil Kristóf Mihály

Zürich, 2018. február 2.

I. A feudális viszonyrendszer a 18-19. században

A jobbágyság Magyarországon - mint, ahogy feudális rendszerű más európai országokban is - évszázadokon át különböző természetbeli, pénzbeli valamint munkajáradék szolgáltatásával tartoztak földesuraiknak. E kötelezettségek időnként és akár uradalmanként változó mennyiségű és összetételűek lehettek.¹

A magyar jobbágyság helyzetének megértéséhez való kiindulópont az örökös jobbágyság fogalma, amit Werbőczy kodifikált a Hármaskönyvben. Az örökös jobbágyság nem jelentett mást, mint annak a kimondását, hogy a jobbágy nem csak személyében van alávetve urának, hanem az általa megművelt föld szintén a földesúr tulajdonát képezi. Ezt a rendelkezést, vagyis a föld teljes tulajdonát, azaz a totius terrae proprietas-t erősítette meg a Királyi Kúria döntése a tizennyolcadik században, miszerint a „nem nemesek nemesi birtokot nem birtokolhatnak” (incapacitas possessorii).² A Hármaskönyv azonban elismerte a jobbágy örökségét (hereditását) a kezén lévő földeken, illetve korlátok közé szorította a jobbágy birtokából való elidegenítését is.

Az 1723. évi törvények kodifikálták először a saját kezelésben lévő földesúri földek és az állami adót fizető jobbágyságok használatában lévő földek közötti különbséget. Majd Deák szerint e rendelkezések „a jobbágybirtokot elvehetetlené rendelték.”³

A 18-19. században a jobbágyföld szabályozását és a jobbágy jogi kategóriáját, illetve a földbirtoklás formáit és az azzal járó kötelezettségek alapvetéseit Mária Terézia által 1767-ben kiadott Urbárium foglalta össze. A szabályozás alapvetően megkülönböztette az úrbéres jellegű földeket, a közös haszonvételű területeket, amelyek után a jobbágy az állami közös adóalapba tartozott szolgáltatni, illetve a szorgalmi, azaz ipari jellegű földeket és az allodiális jellegű parasztbirtokot, amelyek paraszti birtoklása a földesuraknak teljesítendő kötelezettségeket feltételezett.⁴

¹ Varga János: A jobbágyfelszabadítás kivívása 1848-ban. Akadémia Kiadó, Budapest 1971.7.

² Orosz István: A jobbágyfelszabadításhoz vezető út. História, 33. évf. (2011) 4. sz. 30.

³ Uo. 31.

⁴ Varga János: A jobbágyi földbirtoklás típusai és problémái 1767-1849. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967.

A jobbágyság által birtokolt föld tulajdonjoga a földesúrral illetve meg, ebből kifolyólag a földesúr volt jogosult gyakorolni a tulajdonosi jogosítványokat, így a föld használati jogával a föld birtokát átengedte jobbágyságára, aki ennek fejében meghatározott szolgáltatásokkal tartozott.

Fontos azonban látni a változásokat, miszerint Werbőczy még a hereditásra helyezi a hangsúlyt, illetve a jobbágyság által a telekbe fektetett javításait emeli ki, mint egyetlen örökséget, addig a tizenharmadik századra a jobbágyság tekinthető birtokon belülinek, még ha tulajdon nem is szerezhette a földön.⁵

II. A jobbágyság kötelezettségei

A jobbágyság által teljesítendő szolgáltatásokat jogi kategóriájuk szerint csoportosíthatjuk, azaz a jobbágyság felszabadítás alatt, a jobbágyság személyi- és dologi kötelezettségeinek megszüntetését értjük. A személyi függőségek közé soroljuk a röghöz kötést, azaz a parasztszabadság költözési jogának megvonását vagy korlátozását, a jobbágyság házasságkötésének vagy fiának tanításának földesúri engedélyhez kötését, másrészt az úriszékhez való kötöttséget. Ugyancsak a személyi kategóriába tartozik a földesúri jogosultsága a jobbágyság megyén belüli áttételére, azaz átköltöztetés joga, valamint a földesúri kedvezményezeti pozíciója parasztszabadság hárallási jog adta öröklésében. Továbbá ugyancsak a személyi kötelezettségek körébe tartozik a kitétel joga, illetve a földesúri által gyakorolt ráhatás a helyi alsó fokú igazgatásra és bíraskodásra.

A dologi függőség kategóriája szerteágazóbb. A jobbágyság dologi kötelezettségeit három fő teljesítési formába sorolhatjuk: a parasztszabadság munkajáradékkal, azaz robottal tartozott urának, továbbá a kilencedet és a tizedet terményjáradék formájában szolgáltatotta be, illetve pénzübeli járadék a cenzus volt. A fenn említettek túl még számos dologi juttatás terhelte a földet birtokló jobbágyságot, úgymint a földbér, azaz taxafizetés kötelezettsége, a katonaság elszállásolása és élelemmel való ellátása, azaz a forspont és a porció. A parasztszabadság eladása után a laudemium megfizetésével tartozott, illetve a jobbágyság örökléskor fizetendő illetve a mortuarium volt.⁶

Tehát e terhek összességének a felszámolása jelentette a jobbágyság felszabadítást.

⁵ Orosz 2011. 32.

⁶ Homoki-Nagy Mária: Jobbágyság felszabadítás és annak nehézségei Magyarországon 1848/49-ben. A magyar polgári átalakulás alkotmányos forradalma. Jogtörténeti tanulmányok 1848-ról. Logod Bt., Budapest, 105.

III. A jobbágyszabadítás

A jobbágyszabadítás Európa szerte mintegy két évszázad alatt zajlott le és alap gondolatának kiváltója a felvilágosodás és a liberalizmus eszmérendszerei voltak. Megérett az idő a jobbágyszabadítás eltörlésére, amit a parasztság személyi kötöttségeinek megszüntetésével kívánták elérni.

A feudális szisztéma nem egyszerre és egységes módszertannal esett át a reformokon Európában. Az Appennini-félsziget egykori városállamai már a XV. században, míg Franciaországban az 1789. évi forradalom söpörte el a birtokrendszerhez kötött jobbági kötöttségeket, az európai államok többsége pedig a XIX. század első felében törölték ki a jogrendszerükből.⁷ Európa felvilágosult uralkodói szükségesnek látták a jobbágyszabadítás eltörlését, amely alatt elsődlegesen a parasztság személyi függőségét értették. E törekvések úttörője volt II. Frigyes porosz uralkodó az 1780-as Allgemeines Landrecht elkészítésével, ami Európa szerte megindított egy kodifikációs hullámot. Az új törvénykönyvek bár jellemzően fenntartották a feudális jellegű tagozódást, tehát a nemesség, polgárság és a parasztság társadalmi kategóriáit, ugyanakkor jelentős kedvezményeket tettek a polgárság és a jobbágyszabadítás jogköreit illetően. Ezzel megbontották a társadalmi rendszer tagolását. Az Allgemeines Landrecht eltörölte a parasztság személyi kötöttségeit, de fenntartotta a dologi jellegű kötelezettségeket. A dologi terhek eltörlése először a nagy francia forradalom idején vetődött fel, amikor 1789. augusztus 4-ének éjszakáján kimondták, hogy minden feudális címet eltörlnek és megszüntetik a jobbágyszabadítás valamennyi terhet.⁸

A nemzetközi példákat figyelembe véve láthatóvá vált, hogy két út mutatkozott a jobbágyszabadítás kiharcolására: az egyik a jogrendszert átalakító törvényes kodifikációs folyamat, a másik a mindent felégető forradalom és azt követően egy, a hamvaiból főnixmadárként újjászülető társadalmi berendezkedés kialakítása.

⁷ Bernát Gyula: A magyar jobbágyszabadítás eszméáramlatai 1790-1848. Pátria Irodalmi Vállalat és Nyomdai Rt., Budapest 1930.5.

⁸ Homoki-Nagy: Jobbágyszabadítás és annak nehézségei Magyarországon 1848/49-ben. 106-107.

Az udvar és a magyar nemesség el akarta kerülni a forradalmat. A reformerek céljaik megvalósítását alkotmányos úton kívánták kivívni.⁹

A magyar átalakulást - a némethez hasonlóan - lassú építkezés jellemezte. A nyugat-európai példák hatására a 19. század végén Magyarországon is felvetődött a társadalmi rend átalakítása.¹⁰ A diskurzus a személyes szabadság biztosításáról, az úriszék megszüntetéséről, és a szerződéses bérvizonyok kialakításáról szólt.¹¹

Az 1790/91. évi országgyűlésen Hajnóczy követelte a tulajdonviszonyok megváltoztatását, támadta az ősiség és az úrbériség intézményeit, valamint felvetette a nem nemes birtok és a hivatalviselési képességének megadását. „Legyen a paraszt földbirtoklásra képes és mindarra a jogra is, ami a saját földbirtokkal együtt jár.”¹² Az elsődleges kérdés az volt, hogy lehet-e a jobbágnak - és a polgárnak - szabad birtokot szerezni a feudális szisztéma megtartása mellett. A nehézséget az ősiség jelentette, mert a tulajdonviszonyok korlátainak meghatározásával tiltotta a szabad adásvételt, - igaz bizonyos feltételek mellett engedte az elzálogosítást. A bérleti rendszer kialakításához az ősiség eltörlése mellett szükségesnek mutatkozott az úrbériség eltörlése is, ahhoz, hogy a jobbágy politikai jogokkal rendelkező tulajdonossá válhasson.¹³

Az 1791. évi 35. törvénycikk végül biztosította a jobbágy számára a szabad költözés jogának visszaállítását, amely rendelkezés jelentős szerepet töltött be a személyi kötöttségek felszámolásában.¹⁴ A jobbágy így megszabadult az örökös röghözkötéstől, illetőleg a fölesúrhoz való személyi kötöttségtől, így egyedül a földtulajdonosi pozíció maradt az uraság kezében, amivel biztosíthatta jobbágya alávetettségét, igaz az a valóságban általában elegendőnek is bizonyult.¹⁵

⁹Ennek megfelelően Fónagy Zoltán találoán „reformokkal a forradalom ellen” címmel vezeti be a megyék politizáló kedvének forrásait tárgyaló fejezetét. Fónagy Zoltán: Az úrbéri operátum megyei tárgyalása. (1831-32) Agrártörténeti Szemle. 30. évf. (1988) 1-2. szám. 24-29

¹⁰ Hajnóczy József és gróf Batthányi Alajos írásaikban támadták a kiváltságokon alapuló feudális berendezkedést. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy az eredményeket tekintve nem jutottak el a jobbágyság teljes megszüntetéséig és tulajdonjoghoz juttatásukhoz.

¹¹ A földesúr és jobbágya közötti szerződéses bérvizony nem volt ismeretlen a magyar jogrendszerben. Évszázados hagyományokra tekintett vissza, ide volt sorolható többek között a kontraktualista helységek és földek vagy az ipusztriális földek, ahol a felek között egyedi megállapodás, kvázi szerződéses jogviszony szerint történt a föld megművelés.

¹² Poór János: Jobbágyfelszabadítás és annak nehézségei Magyarországon 1848/49-ben. 109-110.

¹³ Homoki-Nagy: Jobbágyfelszabadítás és annak nehézségei Magyarországon 1848/49-ben. 109-110.

¹⁴ „Azért a szabad költözködés joga minden jobbágy és alattvaló részére újólág visszaállítatik” Az www.1000ev.hu a Magyar Törvénytar (Corpus Juris Hungarici) internetes változata (továbbiakban: Magyar törvénytar) 1827. évi 8. tc.

<https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=4909> Utolsó letöltés: 2018.01.05.

¹⁵ Az 1790/19. évi országgyűlés által hozott további jelentős törvényekről már fentebb említést tettem.

Az országos rendszeres bizottságok munkálatai a megyék javaslataival kiegészítve az 1832/36. évi országgyűlésen kerültek megvitatásra. A diéta nem csupán a földesúr-jobbágy viszony újraszabályozása, hanem az örökváltság kérdése is felvetődött.¹⁶

A 19. század harmadik, negyedik évtizedére a földesurak is szembesültek a ténnyel, hogy okozati kapcsolat áll fenn a társadalmi rend és a gazdasági fejlődés ütemének lassúsága között, így belátták, hogy a jobbágyszisztémán nyugvó feudális rendszer ezek után az ő érdekeiket sem szolgálja. Az 1830-as évekre a földbirtokos nemesség is felismerte, hogy modernizálódás érdekében hozott áldozat számára is előnyös.

„Szabad föld, szabad ember” jelszóval Kölcsey jól kifejezte, hogy az alávetetett jobbágyságnak személyi szabadságot és gazdasági szolgáltatásoktól mentes földet kíván. A reformerek tábora - ahogy a németek is tették - kénytelenek voltak céljaik elérése végett türelmet tanúsítani, és a fokozatosság elvét követni, mivel a törvényalkotás bevett mechanizmusai következtében a törvénytervezet uralkodó általi elfogadásához széleskörű támogatottság volt szükséges mind a magyar diétán, mind a bécsi udvarban.¹⁷ Az első komolyabb érdekütköztetésre a konzervatívok és a reformerek között az 1832/36. évi országgyűlésen került sor, ahol a liberálisok a feudalizmus fundamentumát támadták, azzal, hogy lehetővé tették volna a jobbágy számára, hogy az összes földesúri terhét örökre és önkéntesen való megváltsa.

A tárgyalt urbáriális tervezet, lényeges változást nem eredményezett a jobbágyság életében, de néhány intézkedésében előremutató és bizakodásra okot adó volt reformpártiak számára. Érdemes megemlíteni - a szabad költözési jog megerősítése mellett - a megjelenő proprietás fogalmát, azaz a jobbágyaknak az úrbéres telekre vonatkozó tulajdonjogát, amely kapcsán a parasztok haszonvételeinek szabad adás-vevése vetődött fel, amely ha áttételesen is, de a jobbágy tulajdonjogának elismerését jelentett.¹⁸

¹⁶ Pajkossy 2005. 135-136. Pajkossy Gábor: A reformkor. Magyarország története. Szerk. Gergely András, Osiris Kiadó, Budapest, 2005 199-206.

¹⁷ Varga 1971. 8.

¹⁸ „A telekbe tett költségeket és javításokat, a teleknek és jobbági állományoknak haszonvételével együtt, szabad adás-vétel útján [...] más akárkinek eladhassa.” Magyar törvénytár, 1836. évi IV.tc. <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5149> Utolsó letöltés: 2017.05.05.

Végül az önkéntes örökváltság 1836-ban még megbukott, de az 1839/40-es diétán való elfogadásával az ország megtette az első komoly lépést a jobbágyszabadítás felé vezető úton.

Kossuth 1846-ban már nem örökváltságról, hanem az úrbéres állapotból való kibontakozásról beszélt és végül az 1847 novemberében összehívott országgyűlés is legfontosabb feladatának tartotta az úrbér kérdés rendezését, ami végül az áprilisi törvények keretében meg is valósult.¹⁹

Az 1848. évi 9-12. törvénycikkek foglalkoztak az úrbéri kérdéssel, amelyek rendelkezése három fő csoportba oszthatóak: az úrbéresség megszüntetése, a földesúri hatóság megszüntetése és a földesúri kárpótlás kérdése.

IV. A jobbágyszabadítás eredményei

Szabad György kimutatásai alapján a jobbágyszabadítást megelőzően az ország népességének 79% élt a feudális viszonyrendszerből következő földesúri függésben, ami megközelítőleg tízmillió embert jelentett.²⁰

Bár az 1848-as törvények elviekben szabaddá tették a jobbágyságot, de valójában csak az urbáriális telek után fizetett dologi terheket törölték el, s nem számoltak a különböző rétegek, eltérő terheivel. Fontos hangsúlyozni, hogy a törvény csak az úrbéres jellegű földekre vonatkozott, tehát a különböző ipariális, illetve allodiális (kuriális) földekre nem. Ez azért okozott problémát, mert 1849-ban Horvát-Szlavónia nélkül számított Magyarországon 1 366 749 parasztcsalád élt valamilyen feudális függőségi viszonyban, amelyből így csupán 568 673 parasztcsaládra, azaz a háztartások 43,7%-ra terjedt ki a törvény hatálya. A fennmaradó 56,3%, azaz 798 076 család csak személyi viszonyban szabadult fel a földesúri hatóság alól, belső telkük után továbbra is fizetési kötelezettséggel tartoztak.²¹

¹⁹ Homoki-Nagy: Jobbágyszabadítás és annak nehézségei Magyarországon 1848/49-ben. 114.

²⁰ Szabad György: A jobbágyszabadítás hatása a magyar társadalom szerkezetének átalakulására Agrártörténeti Szemle, 1998-1999. 1-4. sz. 36-41.

²¹ Varga 1971. 338-356.

A nem úrbéres jellegű földek esetében, úgymint az ipariális vagy majorsági földek esetében nem az urbárium határozta meg a földek utáni járandóságot, hanem a földesúr és a jobbágy között kötött szerződés, azaz azokat nem közjogi, hanem magánjogi kérdésként kezelték.

A fenn említett 1 366 749 családból az 539 753 teljesjobbágy-család mindegyike és a 826 986 házas és házatlan zsellércsaládból 28 920 kapta tulajdonul azt a földet, amely az ő nevén szerepelt az urbáriumban. A további 798 076 családból 698 076 úrbéres zsellér, 100 000 pedig allodiális jellegű kategóriába tartozott. A 698 076 zsellér közül 600 000 birtokolt házat és zsellérbelsőséget, amely a törvények értelmében szolgáltatásmentes tulajdonába került. 98 026 családra volt tehető a házatlan zsellérek száma, akik ingatlan és belsőtelek nélkül paraszttársaik portáin éltek. Ezek közül megközelítőleg 20 000 családnak volt továbbá a birtokában még olyan nem úrbéri jellegű föld (irtás, szőlő, bérelt remanencia stb.) amely tekintetében továbbra is fennmaradt járadékszolgáltatási kötelezettség. 100 000-re becsülhető az allodiális típusú, azaz majorsági földre települt családok száma, akik csak személyükben szabadultak fel, de belsőtelekük után megmaradt a fizetési kötelezettségük, ezen belül a nem úrbéresnek számító népességből 44 360 család külső majorsági földet is használt, ami után járadékot fizetett a földesúrnak.

Végeredményben a 826 986 zsellércsaládból 28 920 beltelkével és külső földjével, 20 000 beltelekkel, de a birtokolt külsősége nélkül, 580 042 külsősége híján csak belsőségével, 44 360 létező belső, illetve külsőtelek nélkül, 55 640 pedig kezén lévő beltelek nélkül szabadult fel. 98 024 családot pedig, ahogy már fenn említettem házatlanként ért a jobbágyfelszabadítás.

Mindez azt is jelenteti, hogy 723 716 zsellérháztartás mezőgazdasági birtokot nélkülözve lépte át a polgári korszak küszöbét.²²

Családfókkal, illetve háztartásokkal számolva a jobbágyság 43,7% vált földtulajdonossá az új viszonyrendszerben, azonban más lesz az arány, ha a lakosság lélekszámát vesszük alapul, mivel a telkesek általában népes famíliával rendelkeztek (egyes vidékeken megőrizték a hagyományos nagycsaládi struktúrát). Ezzel szemben a zsellérek kisebb létszámú famíliákban éltek, mivel számos esetben még gyerektelen fiatalok vagy idősödő és megözvegyült emberek alkották a háztartást. Varga

²² Varga 1971. 339.

János becslése szerint a jobbágyszemélyek 52-54%-a tartozott a teljes családokba, és 46-48%-a pedig a zsellérfamíliákba.

A jobbágyszabadító-törvény 10 251 000 hold úrbéres földet (szántót és rétet) adott az egykori parasztbirtokosok tulajdonában. Továbbá figyelembe kell venni azt a 261 000 hold földet, amely a forradalmat megelőző években ment át magánörökváltság útján paraszti tulajdonba.

A szabályozás számos hiányosságot rejtett magában, többek között nem rendezte 46 000 hold kiváltságolt, de szolgáltatásra kötelezett szántó rét sorsát, vagy 39 000 holdnyi külső telek jogviszonyát. A maradványföldek helyzete is kérdéses volt, a problémát a remanencia rejtve maradása jelentette, mivel csak kevés helyen volt a hivatalos rendezésbe bevonva. 1848-ban a 12 233 000 hold földből, amit a jobbágyság úrbériség vagy úrbérpótló szerződés mellett használt 1 871 000 hold, tehát az összesnek a 15,2% volt remanencia, amely aránytalanul oszlott el a természetben, és az utána járó szolgáltatások rendszere is inkább szokásjog alakította.

Végeredményben a jobbágyszabadítás az úrbériséggel együtt eltörölte a földesuraknak remanenciából származó jövedelmét, de a tulajdonjogról hallgatva tisztázatlan helyzetet teremtett. A felszabadult paraszt, mivel a maradványtelek utáni terhektől szabadult úgy tekintette jellemzően, hogy az úrbéres földdel együtt a remanencia tulajdonát is megkapta.

Összegezve az úrbéri viszonyok megszüntetése a jobbágyszabadítást megelőzően a parasztság kezében tartott földek 1,9%-át - az önkéntes megváltásnak köszönhetően - már jobbágykézen találta, illetve a felszabadítás adta a parasztok szolgálatmentes tulajdonába a parasztföld 74,51%-át, nem intézkedett egyértelműen a parasztbirtokok 14,1%-áról, és kizárta a felszabadításból a jobbágyszántók 9,5%-át.²³

A magyarországi úrbéres parasztság 1848-ban nem csupán tulajdont nyert 10 251 000 hold szántó és rétterület felett, hanem ezzel együtt megszabadult 11 717 000 nap ígás,- és 1273 000 nap gyalogrobottól is. Továbbá a telkek után fizetendő füstpénz elengedésével a parasztság évi 1 168 000 forint többletjövedelemhez jutott, emellett tekintélyes megtakarítást jelentett a természetbeni,

²³ Varga 1971. 337-345.

illetve a különböző munkára vagy pénzre átváltva szedett járandóságok fizetési kötelezettségének megszűnése.

Mindezek a nyereségek a földesúr oldalán veszteségként jelentkeztek, ebből fakadóan ragaszkodtak a nem úrbéres jellegű földek tulajdonjogához, és az azokhoz fűződő járadékokhoz. A legnagyobb gondot a földesúri réteg tőkehiánya jelentette, így a munkaerő elvesztése mellett a munkaeszközök hiánya okozta nehézségek is azonnal jelentkeztek. A robot kiesésével szükségessé vált a napszámban való művelés, aminek köszönhetően megnőtt a bérmunka iránti kereslet, ami a napszámbérek emelkedéséhez vezetett újabb komplikációt okozva a tőkehiányos nemességnek. Egyidejűleg az igásállat ára is.

A fölbirtokosok tehát mielőbbi kárpótlást szorgalmazták a kártalanítási-törvény rendelkezései szerint. A Batthyány-kormány a földesurak későbbi állami kármentesítését támogatta, amelyet a kincstári birtokok eladásával kívántak finanszírozni.²⁴

Azok, akik a felszabadítás rendelkezéseinek megfelelően csak személyükben váltak szabaddá, de továbbra is dologi függőségben maradtak természetesen nehezményezték a kialakult helyzetet, így például a szőlőbirtokosok a szőlődézsma, az irtványos parasztok pedig az irtási járadék fenntartásával nem értettek egyet. Sok helyiség az erdő szabad használatának jogát kérelmezte.

Jelentős vitát váltott ki az előzőleg örökváltságra lépett községek kártalanítása. A települések beszüntették a váltságdíj hátralévő részének beütemezett befizetéseit, és követelték az eddigi befizetéseik kártalanítását, amire a 1848 őszi bekövetkezett események miatt az úrbéri kárpótlás ügyével együtt lekerültek a napirendről és így évekre megoldatlanul maradt.²⁵

Az 1848-as törvények végső korrigálása és kiegészítése a szabadságharc utáni időkre maradt, amely az úrbéri pátens keretei között valósult meg. Az 1852. március 2-án megjelent úrbéri pátens, a kárpótlási és föld-tehermentesítési nyílt parancs újraszabályozta és rögzítette a korábbi rendelkezéseket. Az egész ország 13,5 milliós lakosságának körülbelül a háromnegyedét érintette a

²⁴ Gergely András: A forradalom és az önvédelmi háború (1848-1849). Magyarország története. Szerk. Gergely András, Osiris Kiadó, Budapest, 2005. 241.

²⁵ Hársfalvi Péter: Mit „veszítettek” az örökváltságos helységek a jobbágyfelszabadítással? Szabolcs-Szatmár megyei helytörténetírás, (1981) 3-4. sz.131-135.

rendelkezés, amely egyes elemeiben eltért a Batthyány-kormány által készített eredeti normaszövegtől. Így a maradvány- és irtványföldek megváltását visszahárította a parasztságra, a majorsági zsellérség földjeinek sorsát pedig a földesurak kezébe adta, úgymint a nem úrbéres szőlők utáni dézsma megváltásának lehetőségét is. Ez a valóságban a jobbágyfelszabadításhoz viszonyítva 3-4%-nyi föld elvesztését jelentette a volt jobbágyság számára, továbbá minden ötödik volt parasztot önmegváltásra kényszerített. A pátens nem biztosított maradványföld után legelőilletményt, és csökkentette az erdőilletményt is.²⁶

Fontos lépésnek bizonyult viszont az erdő és a legelőrész elkülönítése, mert ezzel felbomlott a közös határhasználat és megnyílt az út az agrárkapitalizációra. Végeredményben az ország mezgazdaságban hasznosítható területeinek mintegy 37-41%-a kertült az agrárnépeesség kezébe.²⁷

A kármentesítést 1848-as tervekkel ellentétben nem az állami javakból tervezték fedezni, hanem az ún. föld-tehermentesítési járuléknak nevezett kvázi pótdóból, amelyet a kormány áthárított az adófizetőkre, így magukra a parasztokra, a földbirtokosokra és a városokra. Az összegek kiszámításának elvét úgy határozták meg, hogy az elvesztett úrbéres járandóságot a megváltási összeg éves kamatának tekintették, és az akkori törvényes kamatlábbal (5-6%) való felszorozását követve adódott a fizetendő végeredmény. E számítási módszer alapján a pátens úrbéres telkenként 300-700 ezüst forintot állapított meg, továbbá úrbéres zsellérenként további 50 ezüst forintot. 1855 előtt csupán előlegeket utaltak ki az egykori tulajdonosoknak, majd a kibocsátott föld-tehermentesítési kamatozó államkötvények sorsolásával indult meg a törlesztés. A tőkehiányban szenvedő egykori tulajdonosok így a kötvénypiaci túlkínálat miatt gyakran a megállapított összeg akár egyharmadát is elveszthették.²⁸

A kiegyezést követően az 1868. évi XXXIII. törvénycikk rendelkezett végül az örökváltságolt helységnek az úrbéri örökváltságért adandó állami kárpótlásról.²⁹

²⁶ Csorba László: Az önkényuralom kora (1849-1867). Magyarország története. Szerk. Gergely András, Osiris Kiadó, Budapest, 2005. 295.

²⁷ Uo. 296.

²⁸ Uo.

²⁹ Magyar Törvénytár, 1868. évi XXXIII. tc. <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5355> Utolsó letöltés ideje: 2018.01.05.

Irodalomjegyzék

- Az www.1000ev.hu a Magyar Törvénytár (Corpus Juris Hungarici) internetes változata
- Magyar törvénytár, 1836. évi IV.tc. <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5149> Utolsó letöltés: 2017.05.05.
- Magyar Törvénytár, 1868. évi XXXIII. tc. <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5355> Utolsó letöltés ideje: 2018.01.05.

Felhasznált szakirodalom

- BERNÁT GYULA: *A magyar jobbágyszabadítás eszmeáramlatai 1790-1848.* Pátria Irodalmi Vállalat és Nyomdai Rt., Budapest 1930.5.
- CSORBA LÁSZLÓ: *Az önkényuralom kora (1849-1867).* Magyarország története. Szerk. Gergely András, Osiris Kiadó, Budapest, 2005.
- FÓNAGY ZOLTÁN: *Az úrbéri operátum megyei tárgyalása (1831-32).* Agrártörténeti Szemle. 30. évf. (1988) 1-2. szám 1988.
- PAJKOSSY GÁBOR: *A reformkor. Magyarország története.* Szerk. Gergely András, Osiris Kiadó, Budapest, 2005 199-206.
- GERGELY ANDRÁS: *A forradalom és az önvédelmi háború (1848-1849).* Magyarország története. Szerk. Gergely András, Osiris Kiadó, Budapest, 2005
- HÁRSFALVI PÉTER: *Mit „veszítettek” az örökváltságos helységek a jobbágyszabadítással?* Szabolcs-Szatmár megyei helytörténetírás, (1981) 3-4. sz.
- HOMOKI-NAGY MÁRIA: *Jobbágyszabadítás és annak nehézségei Magyarországon 1848/49-ben. A magyar polgári átalakulás alkotmányos forradalma.* Jegtörténészek 1848-ról. Logod Bt., Budapest
- HOMOKI-NAGY MÁRIA: *Jobbágyszabadítás és annak nehézségei Magyarországon 1848/49-ben.*
- OROSZ ISTVÁN: *A jobbágyszabadításhoz vezető út.* História, 33. évf. (2011) 4. sz.
- POÓR JÁNOS: *Hajnóczy József.* Új Mandátum Kiadó, Budapest, 1998.

- SZABAD GYÖRGY: *A jobbágyfelszabadítás hatása a magyar társadalom szerkezetének átalakulására* Agrártörténeti Szemle, 1998-1999. 1-4. sz.
- VARGA JÁNOS: *A jobbágyfelszabadítás kivívása 1848-ban*. Akadémia Kiadó, Budapest 1971.7.
- VARGA JÁNOS: *A jobbágyi földbirtoklás típusai és problémái 1767-1849*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967.